
MEGTART A SZÓ

HASZNOSÍTHATÓ ISMERETEK
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
NYELVHASZNÁLATRÓL

SZERKESZTETTE: CSERNICKSKÓ ISTVÁN

Milyen kérdésekre kereshet választ az Olvasó ebben a kötetben

- kik és hányan beszélik a magyar nyelvet Kárpátalján?
- milyen kilátásai vannak a régió magyar közösségének a demográfiai mutatók alapján?
- miért beszél több nyelven is a kárpátaljai magyarok többsége?
- van-e valamilyen rendszer, logika abban, hogy hol, mikor, kivel milyen nyelven beszélünk?
- mi az a kétnyelvűség és milyen típusai vannak?
- milyen társadalmi következményei lehetnek a kétnyelvű nyelvi helyzetnek?
- miért kiegyensúlyozatlan a nyelvtudásunk?
- hogyan válhat valaki kétnyelvűvé a családban és az iskolában?
- milyen kortól lehet/érdemes nyelve(ke)t tanulni?
- miért ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok az anyanyelven való oktatást?
- miért nem ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok a többségi nyelven való tanulást?
- miért használnak a kárpátaljai magyarok ukrán/orosz eredetű szavakat a magyar beszédükben?
- mi az oka annak, hogy időnként egyazon beszélgetésen belül átváltunk egyik nyelvről a másikra?
- mit tartanak szokatlannak a kárpátaljaiak nyelvhasználatában a magyarországiak és miért?
- milyen törvények, rendeletek és hogyan szabályozzák Ukrajnában a nyelvek használatát?

MEGTART A SZÓ

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek
a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Szerkesztette: Csernicskó István

MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság
Hodinka Antal Intézet

Budapest – Beregszász, 2010

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Írta:

Beregszászi Anikó
Csernicskó István
Hires-László Kornélia
Karmacs Zoltán
Márku Anita
Molnár D. István
Molnár József

Szerkesztette:

Csernicskó István

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Intézetében, az MTA HTMTÖ támogatásával.

A kötetben szereplő illusztrációkat válogatta, szerkesztette, a fotókat készítette:
*Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Gönczy Sándor, Karmacs Zoltán, Makó András,
Márku Anita, Molnár József és Molnár D. István.*
Tipográfia: Fábián Zoltán

A kiadványban szereplő keretes írások nagy része átvett anyag. Ezeknél mindig feltüntettük a forrást.
Ha sem a forrás, sem a szerző nincs jelölve a keretes írásban, a szöveg a szerzők munkája.

A „felélesztett” ír nyelv című írást Bányi Szilvia készítette.
A Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája című keretes rész szerzője Ferenc Viktória.
A nyelvválasztást befolyásoló egyéb tényezők Molnár Anita írása.

A kötet kiadását támogatta a:

© A szerzők
© MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság és Hodinka Antal Intézet

ISBN 978-963-508-582-8

TARTALOM

Előszó (Csernicskó István)	7
A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei (Csernicskó István)	9
AKIK A MAGYAR NYELVET FENNTARTJÁK: MAGYAROK ÉS MAGYAR ANYANYELVŰEK KÁRPÁTALJÁN	13
A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai	15
A kárpátaljai magyarság lélekszáma és területi elhelyezkedése (Molnár József és Molnár D. István)	15
Anyanyelvi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	23
Korszerkezet, nemi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	25
Népszaporulat, migráció (Molnár József és Molnár D. István)	26
Közüoktatás, iskolázottság (Molnár József és Molnár D. István)	27
Vallási összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	29
Előretékités (Molnár József és Molnár D. István)	30
A KÉTNyelvűség és a Magyar nyelv használhatósága	33
Nyelvhasználati helyzetek és színterek	35
Mi a kétnyelvűség? (Csernicskó István)	35
Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” (Beregszászi Anikó, Csernicskó István)	42
A kétnyelvűség lehetséges következményeiről és típusairól (Csernicskó István)	49
Hogyan válhat valaki kétnyelvűvé?	54
A kétnyelvűség típusai a nyelvésajátítás ideje és indítéka szerint (Csernicskó István)	54
A kétnyelvűség kialakulása a családban, avagy: mikortól lehet/érdemes elkezdni a második nyelv intézményes tanítását/tanulását? (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Karmácsi Zoltán)	56
Tannyelv választási útmutató szülőknek és pedagógusoknak (Csernicskó István)	62
Miben segíthetnek a tudományos ismeretek a kisebbségi szülőknek, amikor tannyelvet (oktatási nyelvet) választ gyerekének? (Csernicskó István)	62
Mit mérlegeljen a szülő, amikor az oktatás nyelvéről dönt? (Csernicskó István)	69
Milyen szintű nyelvtudás várható el a kisebbségeiktől? (Csernicskó István)	72
A KÉTNyelvűség hatása a kárpátaljai Magyar nyelvhasználatra	77
A nyelvek érintkezése (Csernicskó István)	79
Hatások a szókészletben és a nyelvi rendszerben	81
A szókölcsönzés (Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita)	82
A nyelv érintkezések hatása a nyelvi rendszerben (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	93
A nyelvek egymásra hatása a kommunikatív kompetenciában (Csernicskó István)	98
A kódváltás: váltogatás a nyelvek között (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Márku Anita)	98
A névhasználati és megszólítási szokások (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	103
Egyéb kétnyelvűségi hatások (Csernicskó István)	107

JOGOK ÉS LEHETŐSÉGEK AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁRA	111
A nyelvhasználat jogi háttere	113
Ügyfelek és hivatalnokok (Csernicskó István)	113
Az Alkotmány és a törvények (Csernicskó István)	116
Az Ukrajna által aláírt nemzetközi dokumentumok (Csernicskó István)	125
Elnöki, kormány- és miniszteri rendeletek (Csernicskó István)	129
A nyelvi jogokról, összefoglalóan (Csernicskó István)	130
AZ ANYAYNELV FENNTARTÁSÁNAK SZÁNDÉKA.....	137
Kétnyelvű környezet és nemzeti azonosságtudat (Csernicskó István)	139
Ajánlott irodalom (Csernicskó István)	147

Előszó

A rendszerváltás óta eltelt két évtizedben intenzívvé váltak az országhatárokon átnyúló magyar–magyar kapcsolatok, felélénkültek a korábban politikai okokból visszafogott társadalomtudományi kutatások, a kezdeti egyéni, személyes tudományos kapcsolatok fokozatosan intézményesültek, a határon túli magyar kutatók, kutatóintézetek és kutatási programok szervesen integrálódtak a nemzeti tudományos életbe. Ennek eredményeképpen nagy mennyiségű, tudományos szempontból is jelentős ismeretanyag halmozódott fel az egyes határon túli magyar szellemi központokban, tudományos műhelyekben. Ezt igazolják a hazai, magyarországi és nemzetközi kiadványokban megszáporodó publikációk, a színvonalas szakmai konferenciák is.

A társadalom- és bölcsészettudományi kutatások terén az 1990-es években új lendületet vett magyar–magyar tudományos együttműködés nemzetközi szempontból is értékelhető eredményeinek létrehozásában a Kárpát-medencében és Kárpátalján egyaránt vezető szerep jutott a magyar nyelvészeti kutatásoknak. Jelentős részben a Magyarországról érkező erkölcsi és anyagi támogatásnak, az anyarszági és határon túli magyar intézmények, kutatóhelyek és kutatók között kialakult együttműködésnek köszönhetően ma már a határon túli magyar nyelvészeti kutatások betagozódtak a magyar nyelvészet vérkeringésébe. A magyarországi intézmények és az ösztöndíjprogramok segítségével, valamint az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete koordinálásával létrejött 2001-ben a határon túli magyar nyelvészeti kutatóműhelyek hálózata, ahová a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda, a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a szabadkai Magyar-ságkutató Tudományos Társaság kanizsai nyelvésze-

ti egysége és a beregszászi Hodinka Antal Intézet mellé az ausztriai, horvátországi és szlovéniai kutatókat összefogó Imre Samu Nyelvi Intézet csatlakozott. A kutatóműhelyek egyfajta ernyőszervezeteként jött létre a virtuális Termini Kutatóhálózat. A közös munka mellett a kutatóhálózat munkatársai számos konferenciát szerveztek, több kötetet publikáltak saját kutatásaikból, s nemzetközi publikációk is születtek a kutatási programokból.

Viszonylag kevés figyelem és energia jutott ugyanakkor arra, hogy az évek során felhalmozott hatalmas ismeretanyagot az egyes kisebbségi közösségek számára közvetve vagy közvetlenül hasznosítható tudásanyaggá konvertáljuk. A magyar nyelvészek ma már sokat tudnak arról, milyen alapvető demográfiai mutatókkal jellemezhető a Kárpát-medencei magyarság; konkrét adataik vannak arról, milyen jellemzői vannak a határon túli magyar nyelvváltozatoknak; pontos ismeretekkel rendelkeznek arról, milyen nyelvi jogi helyzetben használatos a magyar nyelv az egyes régiókban; szakmailag megalapozott, saját kutatási eredményekkel is alátámasztható tanácsokkal tudnak szolgálni a kétnyelvűségről és annak hatásairól, a tannyelv-választásról, illetve ennek lehetséges következményeiről stb. Ám ezek a kutatási eredmények és ismeretek csak nehezen, vagy leggyakrabban egyáltalán nem jutnak el azokhoz, akik mindebből profitálhatnának: a magyarországi és kisebbségi magyar politikusokhoz, a közvéleményt formáló, befolyásoló újságírókhoz, a felnövekvő nemzedékek anyanyelvi nevelését végző pedagógusokhoz, az iskola- és tannyelv-választás előtt mind gyakrabban tanácstalanul álló szülőkhöz.

Kötetünk alapvető célja, hogy a magyar nyelv kárpátaljai változatai kapcsán az elmúlt másfél évti-

Milyen kérdésekre kereshet választ az Olvasó ebben a kötetben:

– kik és hányan beszélnek a magyar nyelvet Kárpátalján?

– milyen kilátásai vannak a régió magyar közösségének a demográfiai mutatók alapján?

– miért beszél több nyelven is a kárpátaljai magyarok többsége?

– van-e valamilyen rendszer, logika abban, hogy hol, mikor, kivel milyen nyelven beszélünk?

– mi az a kétnyelvűség és milyen típusai vannak?

– milyen társadalmi következményei lehetnek a kétnyelvű nyelvi helyzetnek?

– miért kiegyensúlyozatlan a nyelvtudásunk?

– hogyan válhat valaki kétnyelvűvé a családban és az iskolában?

– milyen kortól lehet/érdemes nyelve(ke)t tanulni?

– miért ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok az anyanyelven való oktatást?

– miért nem ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok a többségi nyelven való tanulást?

– miért használnak a kárpátaljai magyarok ukrán/orosz eredetű szavakat a magyar beszédükben?

– mi az oka annak, hogy időnként egyazon beszélgetésen belül átváltunk egyik nyelvről a másikra?

– mit tartanak szokatlanoknak a kárpátaljaiak nyelvhasználatában a magyarországiak és miért?

– milyen törvények, rendeletek és hogyan szabályozzák Ukrajnában a nyelvek használatát?

– van-e jogunk magyarul fordulni egy-egy hivatalhoz?

– kiírhatjuk-e magyarul is üzletünk, vállalkozásunk nevét?

– reklámozhatjuk-e magyar nyelven cégünk szolgáltatásait?

– kihirdetheti-e magyarul is határozatait egy magyarok lakta település önkormányzata?

– valóban nyelvében él-e a nemzet?

– milyen összefüggés van a kárpátaljai magyarok anyanyelve és nemzeti azonosság-tudata között?

zedben felhalmozott tudományos kutatási eredményeket tájékoztató és ismeretterjesztő szándékkal és formában egyetlen kötetben foglaljuk röviden össze. Munkánk mindezen ismereteket szándéka szerint röviden, könnyen értelmezhető és áttekinthető módon, a nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező érettségizett olvasót célközönségként megcélózva foglalja össze. Ugyanakkor szövegünkbe ágyazva számos olyan idézetet is közlünk, melyek alátámaszthatják, hitelesebbé tehetik mondandónkat.

Kötetünk alapvető célja, hogy egyfajta segédkönyve legyen azoknak a szülőknek, akik tanács-talanok abban, milyen tannyelvű iskolát válasszanak gyermekük számára; azoknak a pedagógusoknak (s nem csak a nyelv szakosoknak), akik nap mint nap találkoznak a kétnyelvűség hatásaival tanítványaik nyelvi produkecióiban; azoknak a köztisztviselőknek (polgármestereknek, önkormányzati képviselőknek, helyi politikusoknak), akik egy-egy hivatalos határozat megszövegezése vagy közzététele előtt nem tudják eldönteni, kihirdethetik-e magyarul döntésüket; azon vállalkozóknak, üzletembereknek, akik szeretnék magyarul is kiírni üzletük nevét, hirdetni áru kínálatukat és szolgáltatásaikat, megkötni szerződéseiket, ám nem tudják, van-e erre jogi lehetőségük; azon helyi politikusoknak, döntéshozóknak, akik nem tájékozottak a nyelvi emberi jogok területén.

Olyan haszonnal forgatható könyvet szeretnénk tehát letenni a kárpátaljai magyar közösség képzeletbeli asztalára, amely szándékaink szerint közérthető módon és röviden (ugyanakkor szakmailag megalapozottan) foglalja össze mindazokat a tudnivalókat, amelyek a kárpátaljai magyar közösség sajátos körülményei között hozzájárulhatnak ahhoz, hogy ne csak szemléljük, hanem lássuk és értsük is a körülöttünk zajló nyelvi folyamatokat, azok főbb társadalmi okait és nyelvi következményeit. A tájékoztatás, ismeretközlés mellett nem titkolt célunk továbbá az is, hogy – pozitív és negatív példák bemutatásával – a magyar nyelv *használatára* buzdítsuk a kárpátaljai magyarokat. Mert a magyar nyelv csak és akkor marad fenn Kárpátalján, ha mi: beszélői nem hagyjuk el.

Beregszász, 2009. február 3.

A szerkesztő

- van-e jogunk magyarul fordulni egy-egy hivatalhoz?
- kiírhatjuk-e magyarul is üzletünk, vállalkozásunk nevét?
- reklámozhatjuk-e magyar nyelven cégünk szolgáltatásait?
- kihirdetheti-e magyarul is határozatait egy magyarok lakta település önkormányzata?
- valóban nyelvében él-e a nemzet?
- milyen összefüggés van a kárpátjai magyarok anyanyelve és nemzeti azonosságtudata között?

A nyelvészek ma már sokat tudnak arról, milyen alapvető demográfiai mutatókkal jellemezhető a Kárpát-medencei magyarság; konkrét adataik vannak a határon túli magyar nyelvváltozatok jellemzőiről; pontos ismeretekkel rendelkeznek arról, milyen nyelvi jogi helyzetben használatos a magyar nyelv az egyes régiókban; szakmailag megalapozott, saját kutatási eredményekkel is alátámasztható tanácsokkal tudnak szolgálni a kétnyelvűségről és annak hatásairól, a tannyelv-választásról, illetve ennek lehetséges következményeiről stb. Ám ezek a kutatási eredmények és ismeretek csak nehezen (vagy gyakran egyáltalán nem) jutnak el azokhoz, akik mindebből profitálhatnának.

Célunk, hogy a magyar nyelv kárpátaljai változatai kapcsán az elmúlt másfél évtizedben felhalmozott tudományos kutatási eredményeket tájékoztató és ismeretterjesztő szándékkal és formában egyetlen kötetben foglaljuk össze. Munkánk mindezen ismereteket szándéka szerint röviden, könnyen értelmezhető és áttekinthető módon, a nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező művelt olvasót célközönségként tekintve mutatja be. Könyvünk egyfajta segédkönyve kíván lenni azoknak a szülőknek, akik tanácstalanok abban, milyen tannyelvű iskolát válasszanak gyermekük számára; azoknak a pedagógusoknak (s nem csak a nyelv szakosoknak), akik nap mint nap találkoznak a kétnyelvűség hatásaival tanítványaik nyelvi produkcióiban; azoknak a köztisztviselőknek (polgármestereknek, önkormányzati képviselőknek, helyi politikusoknak), akik egy-egy hivatalos határozat megszövegezése vagy közzététele előtt nem tudják eldönteni, kihirdethetik-e magyarul döntésüket; azon vállalkozóknak, üzletembereknek, akik szeretnék magyarul is kiírni üzletük nevét, hirdetni árukínálatukat és szolgáltatásaikat, megkötni szerződéseiket, ám nem tudják, van-e erre jogi lehetőségük; azon helyi politikusoknak, döntéshozóknak, akik nem tájékozottak a nyelvi emberi jogok területén. Ajánljuk továbbá könyvünket mindazoknak, akik érdeklődnek a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, a Kárpátalján élő magyarok iránt.

